

ХАРКІВСЬКА ФІЛАРМОНІЯ: ІСТОРІЯ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ, РЕНОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто історію харківської філармонії та етапи формування її об'ємно-просторової структури від заснування і до наших часів, запропоновано реноваційну концепцію її подальшого розвитку.

Ключові слова: харківська філармонія, історія, етапи формування, реновація, концепція розвитку.

Вступ. Перший стаціонарний театр України з'явився наприкінці XVIII сторіччя, з цього часу в нашій країні почалося зародження театрального руху. Наприкінці XIX сторіччя цей рух набрав великої популярності. Окрім академічних театрів почали з'являтися численні аматорські театральні гуртки. В ході цього розвитку почалося будівництво театрів, а також пристосування вже існуючих будівель під нову, «театральну» функцію. Особливу складність у плані проведення реноваційних заходів представляють будівлі театрів, які мали численні архітектурні «нашарування» в процесі свого існування. Хочеться звернути увагу на один з найбільш цікавих та складних об'єктів реновації в Україні – це Харківська філармонія, історія якої налічує вже більше 185 років.

Термін «реновація» (від лат. *renovatio* – оновлення, відновлення) – це процес поліпшення структури, заміщення непридатних до експлуатації внаслідок фізичного та морального зносу обладнання та інструменту будівель новими основними засобами за рахунок коштів амортизаційного фонду, примусове звільнення території (знесення будівель і споруд, витяг з підземного простору інженерних комунікацій, мереж та ін.) для забезпечення можливості нового будівництва незалежно від ступеня збереження розташованих на ній будівель. Умовно реновацію поділяють на:

- волонтаристичну, тобто примусову (коли офіційно приймають рішення і існуючий об'єкт міської забудови зносять);
- еволюційну, яка протікає природно і є результатом накопичених похибок або неврахованих наслідків не повною мірою контрольованих і не керованих циклічних рекомпозицій і/або реверсій.

Багато старих будівель сучасних міст мають велику історичну цінність, і такий вид реновації, як волонтаристична не є прийнятним. Еволюційна ж реновація повинна не тільки включати в себе реконструкцію, реставрацію або капітальний ремонт споруди, а також створювати умови експлуатації будівлі, які повинні відповідати сучасним будівельним нормам та новим тенденціям архітектури. У ході реновації будівлі повинні проводитись роботи з видаленням певних архітектурних нашарувань та елементів, які з'являлись у процесі експлуатації, та псують архітектурний образ будівлі, а також роботи по дослідженню існуючого стану будівлі та відновленню архітектурних елементів, які були порушені в ході експлуатації будівлі або знищені. [1]

У 2006 році в м. Харкові почалися пошукові роботи з реновації Харківської філармонії. Історія будівлі філармонії показує, що за майже два сторіччя її існування багато архітекторів робили спроби методами кардинальної реконструкції доповнити будівлю необхідними функціональними елементами, без яких вона просто не могла відповідати вимогам свого часу, що пред'являються до будівель громадського та театральньо-музичного призначення. І сьогодні видно, що ця пам'ятка архітектури, з одного боку, безумовно, має історичну, художню та культурологічну цінність, а з іншого – частина блоків господарсько-адміністративного призначення таким естетичним параметрам не відповідає. Крім того, збереглися недоліки композиційного і функціонального характеру, пов'язані з пристосуванням колишнього комерційного закладу клубного характеру під повноцінний музичний театр.

Вже кілька десятків років будівля знаходиться в аварійному стані, але важка економічна ситуація та відсутність коштів гальмували всі спроби розпочати реконструкцію. Це взагалі поставило під сумнів технічну можливість проведення робіт з реконструкції будівлі. Тому сьогодні питання збереження цієї пам'ятки архітектури, історії та культури стоїть вкрай гостро. У зв'язку з цим обласною адміністрацією за рахунок власних коштів і коштів харківських меценатів було вирішено негайно приступити до комплексу робіт з реконструкції. Комплекс підготовчих робіт по додатковому обстеженню конструкцій виключив сумніви щодо доцільності проведення реконструкції та підтвердив технічну можливість цих робіт.

Історія будівлі філармонії налічує вже 185 років. Сучасний вигляд цієї пам'ятки архітектури складався поступово:

У 1829 році для професора П.А. Сливицького [2] за проектом невідомого архітектора був побудований двоповерховий будинок в стилі класицизму. Довгий час тут розташовувався один з найкращих приватних пансіонів в м. Харкові для підготовки абітурієнтів до університету. Бажаючі стати студентами отримували тут житло, харчування та консультації. У 1855 році будинок придбав підприємець Зарудний і перебудував його для показу різних вистав, танцювальних вечорів та

гулянь. Назвав він своє підприємство нешаблонно – «Розважальний вокзал». Однак власником Зарудний залишався недовго. Справа не заладилася, і в 1858 році будівлю разом із навколишньою ділянкою викупив Комерційний клуб. На ділянці розбили сад і збудували літній дерев'яний павільйон, в якому в 80-ті роки ХІХ століття ставилися оперні спектаклі. [3] Основне приміщення Комерційний клуб теж здавав в оренду для проведення різних вистав, концертів та вечорів. У 1871 році при клубі з'явився власний оркестр. У 1883 році в будівлі сталася пожежа, і саме завдяки цьому, як не парадоксально це звучить, Харків врешті отримав цей чудовий зал. Після пожежі будівлю вирішили капітально реконструювати. Роботу над проектом доручили міському архітектору Болеславу Михайловському [2]. Харківське купецтво, колективний власник Комерційного клубу, підійшло до справи реконструкції із справді купецьким розмахом. На їх вимогу Михайловський прилаштував до відновленої будівлі великий новий зал, оздоблений всередині, як один із залів палацу Тюільрі в Парижі (Рис.1). Чудове ліплення і розкішне святкове оздоблення залу, стеля, розписана алегоричними картинами на теми сільського господарства, торгівлі і виноробства, барельєфні портрети російських композиторів у медальйонах під стелею і чудова акустика зробили зал Комерційного клубу не тільки кращим в місті, але й одним з кращих в імперії.

Рис.1. Інтер'єр великого залу Харківської філармонії

На початку 90-х років ХІХ ст. трупа Харківського оперного театру в черговий раз опинилася без приміщення. Дерев'яний павільйон в саду Комерційного клубу, де вона виступала, згорів. Після закінчення реконструкції основної будівлі Комерційного клубу постійна трупа Харківського оперного театру починає працювати в новому залі. Поряд з постановками опер, після довгої перерви

поновилися також балетні вистави. У виставах нерідко брали участь знамениті солісти столичних та зарубіжних театрів. Чутки про нову харківську сцену і приплив зірок сприяли пожвавленню культурного життя міста [3].

У 1891 році відбулась чергова реконструкція – зводиться сценічна коробка з підсобними приміщеннями. У 1896 році за проектом архітектора М. І. Дашкевіча прибудовано велике парадне фойє з колонами, а в 1914 році змінили зовнішній вигляд фасадів за проектом А. І. Горохова (Рис.2), та для збільшення кількості глядацьких місць були добудовані другий ярус лож і амфітеатр бельєтажу [4].

Рис.2. Новий фасад Харківської філармонії (поч. ХХ ст.)

Після революції, з припиненням приватної антрепризи, театр був перетворений спочатку в Державну російську оперу, а з 1925 року – у Державну українську. У зв'язку з цим, з 1930 року будівля театру знову піддалася перебудовам. Був споруджений великий вестибюль з гардеробом і обслуговуючими приміщеннями, обладнаний головний вхід до театру, у залі для глядачів замінили покриття і реконструювали сцену. Одночасно йшов конкурс на проект нового театру, який повинен був називатися театром масового музичного дійства. Але після переїзду столиці в Київ туди ж перебралися і кращі артисти опери, а сам театр в 1937 році перевели в нову будівлю Червонозаводського театру на Московському проспекті (нині ДК ХЕМЗ). У 1938 році Архітектор В. Троценко знову перебудував фасад театру під стиль російського класицизму.

У роки війни будівля не постраждала. Більше того, вона стала свідком першого у світі суду над військовими злочинцями. Саме тут у грудні 1943 року відбувся судовий процес над гітлерівцями і їх посібниками, що став прелюдією до знаменитого Нюрнберзькому процесу. Після війни харків'яни слухали оперу як і

раніше в будівлі Харківської філармонії. Будівля Червонозаводського театру сильно постраждала, і його акустику так і не вдалося відновити.

Харківська міська влада не втрачала надію обзавестися великим, солідним і сучасним оперним театром. Тому на розі Сумської та Римарській почалося велике будівництво. Тривало воно 25 років. У 1991 році оперний театр переїхав в нову будівлю, а старе приміщення, яке перебувало в напіваварійному стані, передали Харківській обласній філармонії [4].

В Україні модерні пошуки в галузі театральної архітектури, технології, сценографії, які б мали комплексний характер, припинилися з часів відомого в світі конкурсу на проект Харківського театру масової музичної дії 1930 року [1]. І хоча не можна заперечувати поодинокі успіхи українських архітекторів, сценографів, художників сцени в роки, що передували Незалежності, як в прикладному проектуванні і будівництві, так і в пошуково-конкурсному проектуванні, стверджувати, що були закладені підвалини традиції, було б значним перебільшенням. Вивчення методів і напрямків пошукового архітектурно-театрального проектування за кордоном є актуальним для України саме зараз, коли криза національної театральної діяльності набула невпинного характеру оскільки однією з її першопричин є ігнорування національного і світового архітектурно-проектного досвіду.

Шляхом вивчення історичних матеріалів було складено наступну схему історичних нашарувань об'єкту, які з'являлися у ході реконструкцій у різні часи існування будівлі (Рис. 3 а). Серед них є архітектурні об'єми, які мають історичну цінність та мають зберегти свою функцію у ході подальшої експлуатації будинку, також є об'єми, які вже не відповідають сучасним нормам проектування, не мають великої історичної та естетичної цінності, знаходяться в незадовільному або аварійному стані.

Проектна група КТМ «Мир», в складі якої працював автор цієї статті, створила нову концепцію розширення функцій будівлі. Концепція розвитку передбачає розширення функції будівлі. Передбачено будівництво нового органного залу на місці застарілих одноповерхових будівель, що зносяться. Створюється розвинена зона кулуарів і фойє, що включає простори для проведення камерних театралізованих і музичних вистав і балів безпосередньо серед глядачів, тут же плануються комфортне театральне кафе та буфети, постійно діючі художні та фото експозиції, музей театру та інше. Це надає театру нові функціональні можливості, що перетворюють окрему будівлю філармонії у великий музичний комплекс багатоцільового призначення. Крім істотного розширення глядацької частини, комплекс отримає нові функціональні зони, необхідні для обслуговування та експлуатації будівель такого класу (Рис. 3 б).

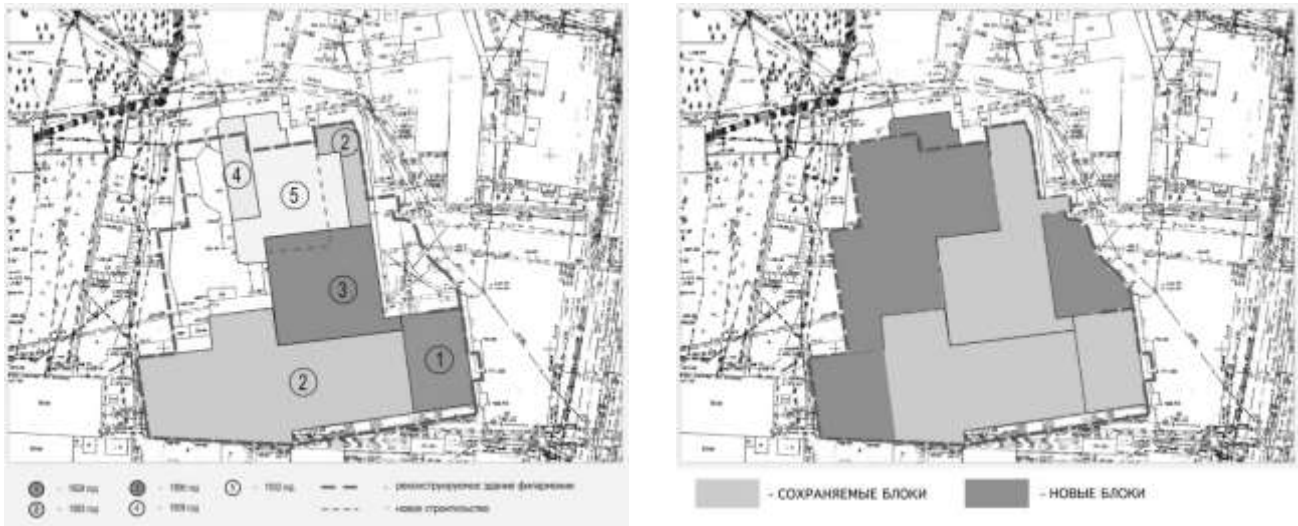

Рис. 3. а – Схема історичних нашарувань Харківської філармонії;
б – Концепція розширення функцій будівлі

Це і просторі гардероби та санвузли для глядачів, зручні артистичні, реабілітаційний центр і кафе для музикантів, три репетиційних зали, комплекс столярних, художніх, бутафорських майстерень і багато іншого. Комплекс буде оснащений усіма видами сучасного технологічного і звуко-технічного обладнання. Архітектурний вигляд будівлі так само отримає нове трактування на основі включення в автентичний об'єм будівлі сучасних архітектурних форм нової вестибюльної групи (Рис. 4).

Рис. 4 Проект реконструкції харківської філармонії (КТМ «Мир»)

Об'єднання історичної частини класичного фасаду з новим сучасним скляним блоком вхідного вестибюля не порушує єдиний ансамбль, збагачує його новими пластичними та художніми елементами. Нова частина будівлі – це багаторівневий об'єм з антресольними зв'язуючими у 2-му рівні фойє та великого залу, тут також організовано красивий атріумний вхід в зону гардеробу. Включення в інтер'єр

нового простору елементів фасадів, що зберігаються, посилюють образну єдність старих і нових елементів комплексу. Концепція рішення інтер'єрів розвиває містобудівну та архітектурно-художню ідею поєднання максимального збереження і повного відновлення всіх елементів, що мають естетичне та історичне значення, з сучасними елементами, покликаними створити багатоплановий цікавий імідж, який запам'ятовується. Великий зал відновлюється в первісному вигляді, прибирається нижній балкон, що був невдало прибудований в процесі проміжних реконструкцій і порушує акустику залу, формується новий амфітеатр, де кожне місце буде комфортним і за акустичними, і за візуальними параметрами. Відновлюється колірне рішення залу, всі архітектурні деталі стін і стелі. Технічні засоби дозволяють працювати трупі з оркестровою ямою, при цьому місткість залу становить 664 місця. За умови трансформації (без оркестрової ями у виставах, коли вона не потрібна) місткість залу збільшується до 752 місць. Такий же прийом точного відновлення історичного аналогу застосований для всіх приміщень фойє, які буде відновлено в автентичному вигляді. Новий органний зал, вирішений у сучасних формах, нерозривно, функціонально і образно входить в комплекс глядацької будівлі. Єдність архітектурного рішення досягається за рахунок застосування в нових формах всіх композиційних і масштабних характеристик існуючої будівлі. Збережені теплота і затишок, від початку притаманні великому залу, але досягається це за рахунок сучасних засобів, індивідуального підходу. Новий органний зал дасть можливість проводити концерти також за участю хору і оркестру. Його параметри враховують як історичний досвід, так і сучасні тенденції органобудування і, за необхідності, дають можливість перенести сюди діючий орган або розмістити новий сучасний.

Висновок. Таким чином на прикладі реновації Харківської філармонії нами розглянуто можливості сучасної реновації та розширення функцій великих театральних будівель. Це дає змогу переконатися в досить широкій палітрі можливостей даної методики, що на нашу думку може бути застосована і в інших історичних глядацьких об'єктах України.

Література

1. Власов А. Театр массового музыкального действия в Харькове / А. Власов // Советская архитектура, 1931. — № 1-2.
2. Парамонов А.Ф. Материалы к истории Харьковского театра / А. Парамонов, В. Титарь. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007. — 280 с.
3. Парамонов А.Ф. Энциклопедия фамилий Харьковской губернии. Кн. 1 / А.Ф.Парамонов. — Х.: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011. — 262 с.
4. Килессо С.К. Архитектура современных театров Украины / С.К. Килессо // Строительство и архитектура, 1978. — № 10.

Аннотация. В статье рассматривается история харьковской филармонии и этапы формирования её объёмно-пространственной структуры от основания и до нашего времени, предложено реновационную концепцию её дальнейшего развития.

Ключевые слова: Харьковская филармония, история, этапы формирования, реновация, концепция развития.

Abstract. The article discusses the history of the Kharkiv Philharmonic and stages of its volume-spatial structure formation from its foundation until our time. As a result the concept of its further renovation development was proposed.

Key words: Kharkov Philharmonic, history, stages of formation, renovation, concept development.